

Het bijbelse kernwoord verbond ¹

Het verbond in het algemeen (O. T.)

Het woord verbond komt in het O.T. veel meer voor dan in het N.T. De zaak, waarom het in het verbond gaat, is echter evenzeer draagvlak van het N.T. als van het O.T. Het Hebreeuwse woord is 'berith' (werkwoord: een berith snijden) en betekent:²

- a. een niet-natuurlijk verband tussen menselijke partners; dus niet rustend in bloedverwantschap. Een 'berith' maakt mensen, die vreemd waren voor elkaar, tot broeders (Gen. 31 : 44vv: Jakob en Laban; 1 Sam. 18 : lvv: David en Jonathan);
- b. een 'berith' heft de onderlinge (liefdes-)verhouding op tot een rechtsverhouding. Men koos vrijwillig voor elkaar en voor de verbintenis, maar door de 'berith' is men voortaan alles aan elkaar verplicht. Zo bijv. ook een huwelijk. Een 'berith' is een soort juridische rechtspersoonlijkheid. Ze is onverbreekbaar. Ze is onder Gods wakend oog tot stand gekomen (1 Sam. 23 : 18), onder ede. God blijft erover waken (Amos 1 : 9). Een 'berith' houdt haar geldingskracht dan ook voor het nageslacht; de verbondssluiters zijn „corporate personality”;
- c. in een 'berith' gaat het om onderlinge afspraken (beloften, verplichtingen) op basis van een wederkerig saamhorigheidsbesef. Het gaat om een toestand van 'sjaloom'-heelheid. Eigenlijk is het gehele maatschappelijke leven van Israël geborduurd geweest op dit thema: een toestand van 'sjaloom', gedragen door saamhorigheidsbesef en wederzijdse verplichtingen. Het sociale leven is daarin afspiegeling van Gods verbond met Israël. Als het goed is, is dat sociale leven daarvan een soort blauwdruk;
- d. kenmerkend voor een 'berith' is ook de sanctie door een plechtige handeling. Men roept God tot getuige aan (eed), er wordt een offer gebracht en een offermaaltijd gehouden (niet zonder bloedstorting en sanctionering van de gemeenschap „in God”). Een teken (sacramenteel) bezegelt de 'berith', bijv. een steenhoop (Gen. 31 : 44vv.).

Verbond - verkiezing

Welnu, deze 'berith' als draagvlak van Israëls samenleving (sociaal) is ten diepste geprefigureerd in Gods verbond met Israël (religieus, zedelijk). Op de achtergrond staat het zinnebeeld en voorbeeld van Gods 'verbond met Abraham Zijn vriend'. (Ex. 24; Deut. 26 : 17, 18; Ex. 34 : 10vv; Joz. 24 : lvv; Gen. 15). God maakt geschiedenis door met Abraham en zijn nageslacht een verbondsbetrekking aan te gaan; dat betekent 'sjaloom' en een liefdevolle gemeenschap op grond van genade. 'Hij verkiest en doet naderen...' (Ps. 65:2b ber.). Gods liefde is verbondsliefde.³

¹ Wij volgen in deze voordracht de hoofdgedachten van het artikel van F.J. Pop in *Bijbelse woorden en hun geheim*; 's Gravenhage 1964, s.v. verbond, blz.464vv.

² Bible Works for Windows (Cd: Hermeneutika) geeft van de betekenissen van 'berith' in het OT de volgende opsomming: ' 1) covenant, alliance, pledge 1a) between men 1a1) treaty, alliance, league (man to man) 1a2) constitution, ordinance (monarch to subjects) 1a3) agreement, pledge (man to man) 1a4) alliance (of friendship) 1a5) alliance (of marriage) 1 b) between God and man 1 b1) alliance (of friendship) 1 b2) covenant (divine ordinance with signs or pledges) 2) (phrases) 2a) covenant making 2b) covenant keeping 2c) covenant violation KJV Genesis 9:9 And I, behold, I establish my covenant with you, and with your seed after you.'

³ Het Hebreeuwse woord 'chesed' wordt door Snaith vertaald met 'faithfulness' ofte wel: 'covenant-love' of 'sure love' met als resultaat 'covenanted mercies.' Zo Norman H. Snaith, *The distinctive Ideas of the Old Testament*; London 1957/7; p.99v.

Het initiatief gaat helemaal van Hem uit. Abraham wordt niet verkoren, omdat hij zo'n prachtmens is. Het verbond is de uitwerking van Gods verkiezing, historisch en organisch. Dat wil zeggen, dat wat God eeuwig in Zijn hart had, in de tijd (historisch) gestalte krijgt in het verbond en dat Hij dat verbond tot in duizend geslachten ook als het orgaan kiest voor Zijn verkiezende genade.⁴

Verkiezing en verbond zijn twee kanten van dezelfde zaak. Dat verbond met Abraham en zijn zaad wordt verder in de geschiedenis steeds nader ontvouwd, bevestigd en vernieuwd. Bijv. bij de Sinai; na de zonde met het gouden kalf; bij de intocht in Kanaän (Jozua); ten tijde van Josia; na de ballingschap.

De onverbreekbaarheid van Gods 'berith' blijkt in Gods onkreukbare trouw. Maar hoewel het verbond 'monopleurisch' is (de liefde komt van één kant), toch betekent dat voor het verbondsvolk geen automatisch vrijwaringsbewijs tegen ongelukken. Het verbond blijft, maar participatie aan het wezen en de weldaden ervan voor een Israëliet persoonlijk en voor de generaties van dat volk hangt aan een gedurig 'ingaan' in het verbond, aan geloof, aan het onderhouden van Gods geboden. Als deze dingen er niet zijn, openbaart zich de donkere schaduwzijde van het verbond: Gods verbondswraak. Denk aan de 70-jarige ballingschap.⁵

Dat God echter ook dan nog zijn verbondstrouw niet laat schenden, blijkt uit het feit, dat Hij met een door lijden geheiligde rest verder gaat, zover zelfs, dat Hij tenslotte alles op de éne noemer van de éne Israëliet, de lijdende Knecht des Heeren zet (Jesaja 42vv; Ez. 34). Hij spaart om één Rechtvaardige. Daarmee wordt het genadekarakter van het verbond sterk onderstreept. Het zgn. nieuwe verbond komt in het zicht (Jer. 31). God Zelf schrijft Zijn wet in de harten; de heidenwereld wordt erbij betrokken.

Kenmerken van het verbond (ook in het N. T.)

Kenmerkend voor Gods 'berith' met Israël zowel als voor de 'doorslag' daarvan in het sociale leven zijn:

- * het geeft 'sjaloom';
- * het offerbloed bekrachtigt het (denk aan de verbondssluiting bij de Sinai);
- * in de maaltijd wordt de verbondsgemeenschap beleefd en beoefend;
- * het bondsboek verkondigt ons de beloften en bevelen;
- * het (sacramentele) teken (besnijdenis bijv.) is een toonbeeld van alles.

Deze verbondslijnen komen in het N.T. terug. Onder andere in Jezus' uitspraken rondom de drinkbeker bij het laatste avondmaal. 'In Mijn bloed', 'van het nieuwe verbond'. (Mark. 14 :

⁴ Abraham krijgt van God in Zijn verbondsbloofte het land Kanaän.

⁵ 'Israël is zich diep bewust geweest van het wonder, dat het dit verbond ontvangen had. Niet omdat het een machtig volk was, zegt Deut. 7: 7 vv., maar omdat God trouw is aan Zijn bloofte heeft Hij Israël tot Zijn volk gemaakt „opdat gij zoudt weten, dat de Here, uw God, de enige God is, de trouwe God, die het verbond en de goedertierenheid houdt onderhoudt dus het gebod, de inzettingen en verordeningen". En in Psalm 147 19 v. jubelt de dichter: „Hij heeft Jakob Zijn woorden bekend gemaakt; Israël zijn inzettingen en verordeningen; Alzo heeft Hij aan geen enkel volk gedaan".' Aldus W. C. van Unnik, in *Kernwoorden van het christelijk geloof* (red. G. C. Berkouwer/ A. S. van der Woude); Kampen 1970; blz.19.

22-25; Matth. 26 : 26-29; Luk. 22 : 15-20; 1 Kor.11:25). Jer. 31 : 31vv en Ez. 36:25vv gaan in vervulling. Kenmerkend echter is ook hier: het offerbloed, de maaltijd, het woord (beloften-bevelen), het sacramentele teken.

Het bloed van het verbond herinnert aan Ex. 24:7v waar van Mozes gezegd wordt, dat hij ‘het bloed van het verbond dat de Heere met ulieden gemaakt heeft’, op het volk sprenkelt; het is het bloed der verzoening tot vergeving van de zonden (Matth. 28:28; Hebr. 9:20-22; 10:26-29). Zie ook Jes. 53:12. Jezus’ dood is de offerdood die het verbond verzegelt. (Mark. 10:45; 1 Kor. 15:3; 2 Kor. 5:21).

Vooraf in de Hebreeënbrief, waarin het woord verbond verhoudingsgewijs het meest in het N.T. voorkomt, wordt heel sterk het eenzijdige van dat verbond beklemtoond. Voor dat woord verbond wordt echter niet het Griekse ‘sunthèkè’ gekozen (overeenkomst tussen twee gelijkwaardige partners), maar in navolging van de Septuagint het woord ‘diathèkè’ (vertaling van ‘berith’) = eenzijdige regeling, door één partij gemaakt, laatste wilsbeschikking.⁶

Hoewel het Hebreeuwse ‘berith’ nooit de betekenis van een testament in de zin van laatste wilsbeschikking heeft, gebruikt de Hebreeënbrief het woord ‘diathèkè’ echter wel om met het beeld van een testament de notie van de onveranderlijkheid van Gods verbond te onderstrepen (Hebr. 9 : 15-17; vgl. Gal. 3: 15vv.). De latere Vulgata (Latijnse Bijbelvertaling) gebruikt het woord ‘testamentum’.

Het verbond heet in Hebreeën het betere en elders in het N.T. het nieuwe verbond (Hebr. 8 : 8vv; 9 : 4, 20; 10 : 16, 29; 12 : 24; 13 : 20 en 2 Kor. 3), niet omdat de inhoud wezenlijk verschilt van het oude verbond, maar omdat de bediening anders is.

De verhouding tussen oud en nieuw verbond: Eén in wezen, verscheiden in bediening

Met dat laatste is eigenlijk het meest wezenlijke reeds gezegd over de vraag, hoe de verhouding is tussen oud en nieuw verbond. Nergens in de heilige Schrift worden deze twee tegen elkaar uitgespeeld en tegenover elkaar gesteld als twee ongelijke grootheden. Er is maar één verbond en ‘dat weet van geen wank'len’. Wezenlijk wordt er dan ook nooit iets nieuws aan toegevoegd. Er is op zijn best sprake van verschil in de wijze van bediening, in nadere ontvouwing en verdieping, in onthulling en verbreding. Gods verbond met Israël blijft door alles heen overeind en valt niet uit (Rom. 11:1, 7; 27, 29).

⁶ In de brieven van Paulus komt het woord ‘diathèkè’ 8 keer voor: Rom. 9:4; 11:27; 1 Kor.11:25; 2 Kor.3:6 (nieuw verbond), 14 (oud verbond); Gal. 3:15, 17; 4:24 (twee verbonden) (vgl. Ef.2:12). Aldus W. S. Campbell in *Dictionary of Paul and his letters* (ed. Gerald F. Hawthorne/ Ralph P. Martin); Leicester 1993; s.v. Covenant and New Covenant, p. 179vv. Zie ook R. H. Stein in *Dictionary of Jesus and the Gospels* (ed. Joel B. Green, Scot McKnight, I. Howard Marshall; Leicester 1992; s.v. Last Supper, p.448.

‘In allerlei oude edities van onze Nederlandse Statenvertaling leest men ... over “al de kanonieke boeken des Ouden en Nieuwe Verbonds”. ‘ ‘In de laatste helft van de 2e eeuw van onze jaartelling hebben Christenen, in Klein-Azië waarschijnlijk, wat wij de Bijbel plegen te noemen, bijeengebracht. We weten van een bisschop van Sardes, Melito, dat hij een lijst maakte van de boeken van het Oude Verbond; hij reisde zelfs naar Palestina om zeker van zijn zaak te zijn (\pm 170) en een twintigtal jaren later schreef een anonieme landgenoot van hem over “de boeken van het Nieuwe Verbond van het Evangelie.” ‘Het woord testament (laatste wilsbeschikking) is een wel letterlijke, maar naar de zin niet geheel, correcte weergave van het eigenlijke woord “verbond”.’ Aldus dr. W. C. van Unnik, *a.w.*, blz.15.

Als Paulus in 2 Kor. 3 oud en nieuw verbond tegenover elkaar stelt als een bediening der letter en des Geestes, een bediening des doods (in letters, in stenen) en een bediening des Geestes, een bediening der verdoemenis en een bediening der rechtvaardigheid, dan doet Paulus dat om de werkingssfeer van het verbond in de oude bedeling (hoewel heerlijk) als ontoereikend te verklaren.

Opvallend is, dat Paulus van het oude verbond zegt, dat het heerlijk was, maar dat des te meer geldt, dat het nieuwe verbond heerlijk is. Vgl. Ez. 11:19: 36:26.

Wat is de bediening der wet (letters in steen) in zijn uitwerking anders dan een bediening des doods en der verdoemenis? De heerlijkheid wordt niet gehaald met de wet alleen. Mozes en de Thora-lezende Joden dragen een bedekking. Het verbond kan pas 'uit de verf' komen in het bloed van Christus, dat rechtvaardigt. Maar dan komt het ook werkelijk uit de verf. Zijn Geest schrijft de wet in het binnenste (Pinksteren).

Wat verdween

Met deze „nadere" ontvouwing van het verbond in Christus echter komen wel een aantal dingen te vervallen:

a. Het ceremoniële raamwerk. De Hebreeënbrief zegt: 'Het eerste (verbond) heeft God oud gemaakt; dat nu oud gemaakt is en verouderd, is nabij de verdwijning" (Hebr. 8 : 13). Na het éénmalig offer van Christus zijn er geen bloedige offers (van dieren) meer nodig. De laatste waren een 'modus quo' (administratio, oeconomia, dispensatio zegt Calvijn) van God, waardoor Hij Zijn volk (pedagogisch) opvoedde. Calvijn zegt, dat hoeveel genade de Heere aan de profeten ook schonk, 'hun prediking duister was, als over ver afgelegen zaken; zij was in figuren vervat'. 'Het zijn de kinderjaren der kerk" (Matth. 13 : 17). Het stoffelijke beeldmateriaal maakt plaats voor het geestelijke. Trouwens viel de nadruk in het O.T. op het aardse, stoffelijke (= het zgn. overschot van het O.T.) niet vooral ook op vormgeving en uitbeelding van het geestelijke? De vaders zijn in het geloof gestorven, hadden hetzelfde geloof in Christus, maar 'hebben de belofte niet verkregen' (Hebr. 11:39 slot).

b. De weg van de werken der wet als een voorwaarde voor de beërving van de verbondsweldaden. Oud-Israël leefde onder de eis, de letter der wet als onder een tuchtmeester. Dat leverde niet meer dan dood en verdoemenis op. Niet omdat de wet niet goed was, maar omdat Israël zo verkeerd was. Deze weg is in Christus en in het geloof echter definitief geblokkeerd, als een onheilsweg bestempeld. Door de werken der wet wordt geen vlees gerechtvaardigd. Wie het probeert, bezondigt zich aan Christus. Gods wet wordt door Christus' Geest in de harten geschreven (2 Kor. 3:3). Uit die belofte hebben trouwens de Oudtestamentische vromen ook geleefd;

c. De beperking van Gods verbond tot Israël. Oudtijds beperkte God Zijn verbondsbemoeienissen tot Abraham en zijn nageslacht. Deze beperking is als strekdammen in een rivier; daardoor wordt die rivier wel versmald, maar ook op diepte gehouden om uiteindelijk in de zee uit te stromen. Israël was Gods troetelkind. De volkeren liet Hij wandelen in ijdelheid (Hand. 14 : 16). Maar nu is de middelmuur der afscheiding in Christus weggebroken (Ef. 2). De heidenen mogen delen in het geheimenis van Christus via de apostolische prediking.

Dat is het 'ongehoorde' van het nieuwe verbond. Gods eigenlijke bedoeling met Israël treedt aan het licht: Israël moest een licht der volkeren zijn. Israëls verkiezing kan slechts tot zijn eigen schande particularistisch worden verstaan. Door Israëls verwerping van de Messias Jezus echter kan 'de wereld' thans worden aangenomen. Dat betekent niet, dat de volkeren in

de plaats van Israël komen. God blijft trouw aan Israël (Rom. 9-11). De gemeente uit het heidendom wordt ingelijfd in de stam van de olijfboom Israël.

En zo krijgt het verbond wereldwijde contouren. Het gaat God uiteindelijk om een verbond met de gehele schepping, om een beter Noachitisch 'natuurverbond', waarin volkeren, dieren, planten, ja de ganze schepping deelt. Daarom heet Christus als Middelaar van het betere verbond (Hebreeën) ook Koning van de schepping (Ef. 1 : 10v; 20-23; Kol. 1:16-20). Hij zal alles op één noemer brengen/ recapitulieren, wat niet betekent, dat Hij een alverzoening op Zijn Naam heeft staan. De verbondswraak gaat tot het einde toe mee (Openbaring).

Kort samengevat houdt dit alles in, dat Christus de Verbondsmiddelaar is, dat de gerestaureerde herschepping Gods doel is ('sjaloom') en dat de gemeente een woonstede van de Geest is, een 'arraboon' (voorschot, handgeld) daarvan. In deze kaders staat het Schriftgetuigenis m.b.t. het verbond.

Het dogmatische spraakgebruik en de kerkelijke praxis

Tot slot nog een aantal korte uitspraken, waarin we de bijbels-theologische lijnen, die we trekken, in enkele dogmatische en kerkelijke kwesties proberen te vertalen.

1. *Eén verbond.* Wij spreken over het éne verbond. Meer differentiatie dan de Schrift geeft, is gevaarlijk. God is onveranderlijk. Daarom is er maar één (genade-)verbond.

2. *Werkverbond?* Hoewel de heilige Schrift de uitdrukking 'werkverbond' niet kent, is dat woord als weergave van de verhouding tussen God en Adam in het paradijs niet verwerpelijk. In dat woord is in elk geval verdisconteerd, dat op grond van Adams schepping naar Gods beeld en dus op grond van déze genade sprake kon zijn van een verbondsrelatie, waarin Christus als Middelaar der verzoening niet tussen beide behoefde te treden en de weg der werken niet (nog niet) door de doodssituatie van de mens na de zondeval was gebarricadeerd. Te spreken over dit verbond van God en Adam als over een genadeverbond met Christus als Middelaar is onjuist (K. Barth). Ook is het echter onjuist het werkverbond te zien als een verbond, waarin de mens evenveel te berde brengt als God in een correlatieve verhouding.

3. *Uitwendig-inwendig?* Dat Gods verbond ten diepste zijn grond vindt in het plan der verlossing van eeuwigheid (vrederaad van God) betekent niet, dat we het in de tijd geopenbaarde genadeverbond als iets uitwendigs moeten zien. Verkiezing en verbond zijn twee kanten van dezelfde zaak. Er zijn graden in de verkiezing. Daarom is het onjuist te spreken over een uitwendig en een inwendig verbond. Wel mogen we spreken over de verscheidene werkingen van de drieënige God in het verbond. En daarom spreken wij ook over het wederbarend, 'onwederstandelijk' werk van Gods Geest in het verbond.

4. *Kinderen des verbonds* Zo min als wij moeten spreken over in- en uitwendig verbond, zo goed dienen wij te onderscheiden tussen inwendige en uitwendige kinderen des verbonds. 'Het is niet alles Israël, wat Israël genaamd wordt' (vgl. 1 Kor. 10 : 1vv.). De scheidslijnen lopen dwars door Israël en de christelijke gemeente heen. Vgl. verder: Joh. 15 : 1vv: allen zijn ranken, maar er zijn ook ranken die geen vrucht dragen; Luk. 15 : 11vv: de gelijkenis van de verloren zoon).

5. *Vanuit het geheel* Dat alles brengt een waardering van de gemeente als verbondsgemeente mee, waarin van het geheel naar de delen wordt gedacht en niet omgekeerd. Een gemeente is niet: optelsom van individuele gelovigen plus schijngevolgen (meer of minder) plus prediking als stichtende factor plus saamhorigheid en tucht. Maar een gemeente is lichaam

van Christus, verbondsgemeente met ambten en ambtelijke bedieningen, met Geestesgaven en zoveel meer. De individuele leden van de gemeente kunnen in dat geheel echter alleen recht functioneren, als zij door bekering en geloof deel hebben aan de levende Christus.

6. *Aanbod-bevel* Dit zicht op de gemeente als verbondsgemeente verplicht tot een prediking, waarin het algemeen aanbod der genade op geen enkele wijze wordt ingeperkt. Omdat de genade vrij is, daarom wordt ze ook onvoorwaardelijk aangeboden. Maar het verplicht tegelijk ook tot een scherp onderscheiden en 'bevindelijke' prediking. Het aanbod des heils 'met bevel van bekering en geloof' (Dordtse Leerregels). Voorts verplicht dit zicht op de gemeente als verbondsgemeente ons om de spanning tussen verdraagzaamheid en tucht niet te verbreken. Hoelang heeft God het met Israël uitgehouden ondanks afval en verval? En hoezeer heeft diezelfde God juist vanwege het verbond dat volk niet gestraft en getuchtigd!

7. *Niet zonder Israël* Als wij het woord verbond op de lippen nemen in ons spreken over de gemeente (uit de heidenen), kunnen we dat nooit doen zonder tegelijk over Israël te spreken. Want Gods verbond is één. En God is onveranderlijk. In missionair opzicht betekent dit, dat het 'alle volken' van Matth. 28 : 19 verbonden dient te blijven met het 'al den volke' van Luk. 2 : 10. 'Indien ik u vergete, o Jeruzalem.....(Ps. 137:5a).